

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ, ԳԵՏՈՒԹՅԱՆ,
ՄՇԱԿՈՒՅՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ
ՆԵՐԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐՅԱՆԻ ԵՐԻՏԱՎԱՐՆ
ԳԵՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԵՏԱԿՐՈՒԹՅՈՒՆ (ԱԵԳՄՄ)

ԵՐԵՎԱՆԻ
ԳԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍՏՐԱՆ

«ՉԱՆԳԵՉՈՒԹՅՈՒՆ»
ԳՆԱԶԱՐՄԱՆ ԲԵՆԵՎՈՅԻՆ
ԿՈՄՔԻՆԱՏ» ՓԲԸ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱՆ

**SCIENTIFIC
ARTSAKH**

**НАУЧНЫЙ
АРЦАХ**

№ 2(3), 2019

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.ysu.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՅԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱԿՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱԽ
SCIENTIFIC ARTSAKH
НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 2(3), 2019

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

The «Scientific Artsakh» journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).

Журнал «Научный Арцах» включен в список научных периодических изданий, приемлемых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (ВАК РА).

ԱԵԳՄՍ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2019

**Նվիրվում է Երևանի պետական համալսարանի
հիմնադրման 100-ամյակին**

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Նախագահ՝ Արամ ՄԻՍՈՆՅԱՆ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Թեմինա ՍԱՐՈՒԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու,
դոցենտ

Անդամներ՝

Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Վահրամ ԲԱՆԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Խաչիկ ԳԱԼՍՏՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Ջուլիետա ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Վլադիսլավ ԳՐՈՒԶԴԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
Գևորգ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արման ԵՂԻՎԱԶՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Մարեկ ԺԵՅՄՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
Վալենտինա ԼԱՊԱՆԿՎԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
Օտտո ԼՈՒԻՏՏԵՐՅԱՆԴՏ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Համբուրգ, Գերմանիա)
Ռուզաննա ՀԱՎՈՐՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Նազիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Մուշեղ ՀՈՎՍԵԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Գագիկ ԴԱԶԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Աշոտ ՍԱՐԿՈՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Էդիկ ՄԻՆԱՍՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Կարեն ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Մաքսիմ ՎԱՍԿՈՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
Գարիկ ԶԵՌՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Տիգրան ԶՈՂԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 2(3), 2019, Երևան, ԱԵԳՄՄ հրատ., 2019, 472 էջ:

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2019թ. 2-րդ համարում տեղ են գտել հասարակական գիտությունների արդի հիմնախնդիրների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետությունը, Արցախի Հանրապետությունը, Գերմանիան, Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը, Լեհաստանը, Հարավային Օսեթիան, Ռուսաստանի Դաշնությունը և Ուկրաինան ներկայացնող մոտ հինգ տասնյակ անվանի ու երիտասարդ գիտնականների աշխատանքները:

Գիտական պարբերականում զետեղված են նաև Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման ու Երևանի պետական համալսարանի կողմից 2019թ. սեպտեմբերի 12-15-ը Ստեփանակերտում համատեղ կազմակերպված «Հայոց պետականության անցյալը, ներկան ու ապագան» միջազգային երիտասարդական 4-րդ գիտաժողովի լավագույն գիտական հոդվածները:

*Dedicated to the 100th Anniversary
of Yerevan State University*

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Ph.D in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: Tehmina MARUTYAN, Ph.D in Philology, Associate Professor

Members:

Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor

Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor

David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor

Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor

Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor

Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Associate Professor

Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor

Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)

Julieta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ruzanna HAKOBYAN, Doctor of Law, Associate Professor

Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Moushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor

Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)

Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)

Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor

Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor

Karen NERSISYAN, Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor

Hayk SARGSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor

Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economic Sciences, Professor

Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)

Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Associate Professor

Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Scientific Artsakh, № 2(3), 2019, Yerevan, UYSSA publ., 2019, 472 pages.

The second issue of «Scientific Artsakh» journal 2019 comprises the scientific works of approximately 50 prominent and young scientists from Armenia, Artsakh, Germany, Islamic Republic of Iran, Poland, South Ossetia, Russia and Ukraine on the topical issues of social sciences.

The publication also contains the best scientific articles of the 4th international youth scientific conference «The past, present and future of the Armenian statehood», jointly organized by the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh and Yerevan State University on September 12-15, 2019 in Stepanakert

Издаётся решением учёного совета Ереванского государственного университета

Номер рекомендован к публикации редакционным советом журнала «Научный Арцах»

*Посвящается 100-летию основания
Ереванского государственного университета*

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: Арам СИМОНЯН, директор Института арменоведческих исследований ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: Аветик АРУТЮНЯН, кандидат юридических наук, доцент

Заместитель главного редактора: Теймина МАРУТЯН, кандидат филологических наук, доцент

Члены:

Ариун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор

Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор

Рузанна АКОПЯН, доктор юридических наук, доцент

Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор

Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент

Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор

Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)

Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, доцент

Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)

Джультетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор

Геворг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор

Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, доцент

Марек ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)

Гагик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор

Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор

Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор

Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)

Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)

Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор

Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор

Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент

Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор

Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор

Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

Научный Арцах, № 2(3), 2019, Ереван, Изд. ОМУСА, 2019, 472 страниц.

В втором номере 2019 г. журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы выдающихся и молодых ученых из Армении, Арцаха, Германии, Исламской Республики Иран, Польши, Южной Осетии, России и Украины, исследующие актуальные вопросы общественных наук.

В издании размещены также лучшие научные статьи 4-ой международной молодежной научной конференции «Прошлое, настоящее и будущее Армянской государственности», совместно организованной Объединением молодых учёных и специалистов Арцаха и Ереванским государственным университетом 12-15 сентября 2019 года в Степанакерте.

ԲՈՎԱՆՂԱԿՈՒԹՅՈՒՆ **CONTENTS** **СОДЕРЖАНИЕ**

ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
POLITICAL SCIENCE, INTERNATIONAL RELATIONS
ПОЛИТОЛОГИЯ, МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Գրիգոր Բալասանյան, Դիանա Նանյան. Թուրքիայի քաղաքականությունը Հարավային Կովկասում և չճանաչված պետությունների գործոնը.....12
Grigor Balasanyan, Diana Nanyan. Turkey's Policy in the South Caucasus and Fact of the Non Recognized States.

Григор Баласанян, Диана Нанян. Политика Турции на Южном Кавказе и фактор непризнанных государств

Խաչիկ Գալստյան. Կարգավիճակի ճանաչման և նախավիճակի (status quo) փոփոխման հիմնահարցը արցախյան կարգավորման բանակցություններում.....22

Khachik Galstyan. The Status Recognition Problem and the Primary State Change (Status Quo) in the Negotiations on Artsakh Settlement

Хачик Галстян. Проблема признания статуса (status) и изменения первичного состояния (status quo) в переговорах по арцахскому урегулированию

Աբրահամ Գասպարյան. Կուսակցապետության և անվտանգային կառույցների զերիշխանության իրավաքաղաքական հիմքերը Սիրիայում.....29

Abraham Gasparyan. The Legal and Political Basis for Superior Leadership of “Ba’ath” Party and Intelligence Services in Syria

Абраам Гаспарян. Политико-правовая основа поддержки партийных и безопасных структур в Сирии

Դմիտրի Դեսյաև. Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունում միջազգային ակտորները. ռազմավարական հետաքրքրություններ և կարգավորման մոտեցումներ.....43

Dmitry Desyaev. The International Actors in the Nagorny Karabakh Conflict: Strategic Interests And Approaches to Settlement

Дмитрий Десяев. Международные акторы в нагорно-карабахском конфликте: стратегические интересы и подходы к урегулированию

Մարեկ ժեյմո. Լեհաստանի հայերը միջնադարից մինչև մեր օրերը.....59

Marek Zejmo. Polish Armenians from Middle Ages Today

Марек Жеймо. Польские армяне со средневековья по настоящее время

Ռոման Կարապետյան. Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման հեռանկարները. հայացք միջազգային ճգնաժամային խմբի զեկույցների զննահատականների դիտանկյունից.....76

Roman Karapetyan. Prospects for the Settlement of the Nagorno-Karabakh Conflict: Review of the Reports of the International Crisis Group

Роман Карапетян. Перспективы урегулирования нагорно-карабахского конфликта: обзор докладов международной кризисной группы

ԿՈՒՍԱԿՑԱԴԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ ԳԵՐԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ ՍԻՐԻԱՅՈՒՄ*

ԱՐԱՐՅԱՍ ԳԱՍԴԱՐՅԱՆ

*Քաղաքական գիտությունների թեկնածու, Երևանի պետական համալսարանի միջապագային հարաբերությունների ֆակուլտետի քաղաքական գիտության տեսության և պատմության ամբիոնի դոցենտ
ք.Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
abrahamgasparyan@gmail.com*

Հոդվածի նպատակն է ցույց տալ Սիրիայի արաբական հանրապետության քաղաքական համակարգի նախագահական, խորհրդարանական ու անվտանգային ինստիտուտների սահմանադրափրավական կարգավիճակի ու իրական քաղաքական գործընթացներում այդ լիազորությունների իրականացման խորքային հակասությունները: Հոդվածում առաջ է քաշվում և հիմնավորվում է այն մոտեցումը, ըստ որի՝ Սիրիայի Սահմանադրության բազմաթիվ հոդվածներ ու ենթաօրենսդրական վանապան ակտեր 1963թ.-ից մինչև մեր օրերը սահմանափակում են երկրում ցանկացած համակարգային ապատականացում կամ ժողովրդավարացում, ապահովում են իշխող «Բաաս» կուսակցության և Ասադների ընտանեվարությունը իշխանությունում: Մեր խնդիրն է ամբողջատիրական այդ վարչակարգի կողմից ուղղորդվող գործընթացներում բացահայտել դերն ու տեղը անվտանգային կառույցների, որոնք շուրջ վեց տասնամյակ շարունակում են գործել բռնության փոխտոկայությանը, արձանագրելով մարդու իրավունքների և ապատությունների աղաղակող ոտնահարումներ:

Հետապոտության իրականացման ընթացքում քաղաքական երևույթները ուսումնասիրել ենք դրանց իրական համատեքստում՝ օգտագործելով ապացուցման բազմաթիվ աղբյուրներ և պարզելով քաղաքական երևույթների ու դրանց համատեքստի սահմանները: Կիրառվել են քաղաքական հետապոտության համեմատական ու համակարգային վերլուծության մեթոդները:

Հետապոտության արդյունքում հանգել ենք այն եզրակացության, որ Սիրիայում որոշումների ընդունման իշխանության կենտրոնները օրենսդրական ու գործընթացային բոլոր հնարավոր միջոցներով քաղաքական համակարգը վերծ են պահել «անվստահելի» տարրերից, որոնց գործունեությունը կարող է վտանգել իշխանության վերարտադրումը: Էլիտայի շրջապատյուտի միջոցով նրանց չի հաջողվել համակարգը տանել ժողովրդավարացման, հակառակը՝ անվտանգային կառույցների բարձրաստիճան պաշտոնները դարձնելով իշխող փոքրամասնության համայնքի՝ այլափնների «սեփականությունը» և նրանց միջոցով սահմանելով ավելի քան կեսդարյա արտակարգ դրություն, հաստատել են «Բաաս»-ի կուսակցապետության տոտալիտար գաղափարախոսությունը:

Հիմնաբառեր՝ Սիրիա, Անվտանգային կառույցներ, «Բաաս» կուսակցություն, Սահմանադրություն, կոռուպցիա, բռնություն, հեղաշրջում, Ասադ, ընդդիմություն, Ալավի, Սուննի:

* Հոդվածը ներկայացվել է 15.10.2019թ., գրախոսվել՝ 12.11.2019թ., տպագրության ընդունվել՝ 12.12.2019թ.:

Քաղաքական մասնակցության ինստիտուցիոնալ ամրագրման ու իրախուսման՝ օրենսդրական ու սահմանադրական տեսահայեցակարգային դրույթներից անդին Սիրիայում քաղաքական գործընթացներին՝ շահերի ու ճշման խմբերի, առևտրատնտեսական միությունների, ուժային տարբեր կենտրոնների, հասարակական, քաղաքական, քաղաքացիական հատվածների³⁰ ներգրավվածության հարցը հաճախ ուղղորդված և մշտապես վերահսկելի է եղել կենտրոնացված իշխանության տարբեր ինստիտուտների, անվտանգային բազմաշերտ ու բազմաֆունկցիոնալ մարմինների կողմից: Նման իրողությամբ էլ պայմանավորված է փաստը, որ երկրում քաղաքական գործընթացների համալիրը ստեղծվել է բրգաձև, հիերարխիկ, հաճախ բռնության ոչ լեգիտիմ գործադրման տրամաբանությամբ և բաղկացած է փոխկապակցված, միևնույն գաղափարաբանական դիկտատուրայի տրամաբանությունից բխող, համադրված գործողություններից: Պետության համընդհանուր և վարչատարածքային առանձին հատվածներում տեղի ունեցող գործընթացներն իրենց գործառնական նշանակությամբ հիմնականում կրել են դիսֆունկցիոնալ բնույթ: Կոռուպցիայի համակարգային բնույթը, դրա անվերահսկելիությունը, արատավոր այդ երևույթի նկատմամբ հանրության լայն շերտերի, պետական ու գործարար շրջանակների միանման ընկալումներն ու այդ հարցում համերաշխության՝ ոչ ֆորմալ դաշինքի կնքումը թույլ են տալիս պնդելու, որ քաղաքական համակարգի պետական հատվածի ու դրանից դուրս դե յուրե գոյություն ունեցող, բայց իշխանությունների կողմից վերահսկվող քաղաքացիական հասարակության միջև փոխըմբռնումը ստեղծել է իրավիճակ, որը կարելի է բնութագրել որպես «կոռուպցիոն համերաշխություն»³¹: Այդ դաշտում

³⁰ Իրավական պետության սահմաններում գործող կազմակերպված զանգված՝ իր հումանիտար, սոցիալական, տնտեսական, հոգեւոր, տեղեկատվական, տարածքային-կառավարչական և կազմակերպական սեգմենտներով: Ժողովրդավարության կայացման անհրաժեշտ պայմաններից է քաղաքացիական հասարակության՝ նվազագույնը գոյությունն ու կայացումը: Դեմոկրատիայի բառացի թարգմանությունը՝ ժողովրդաիշխանությունը, սակայն, իրավական մտքի ու տեսության մեկնաբանությամբ որոշակիորեն տարբերվում է «ժողովրդավարություն»-ից: Առաջինը երկրորդի տարրերից է. այլ կերպ ասած՝ ժողովրդի իշխանության իրացումը ժողովրդավարական հասարակության բնութագրիչներից է: Այն ենթադրում է հասարակական արդյունավետ ու մշտական ազդեցություն գործող իշխանության վրա, ընտրական համակարգի, գործընթացի ու սուբյեկտների միջոցով վերահսկողություն, պլեբիսցիտների կամ հանրաքվեների միջոցով պետության համար կարևորագույն որոշումների ընդունում: Սակայն որքան էլ սոցիոլոգիական ու քաղաքագիտական ընկալումներում ժողովրդավարությունը բնութագրվի որպես «ժողովրդի անմիջական իշխանություն», այդուհանդերձ պետական իշխանությունը կառուցված է ժողովրդավարական այլ սկզբունքների վրա: Վ. Ներսիսյանցի համոզմամբ՝ «ժողովրդի անմիջական իշխանությունը ֆիկցիա է, որը կոչված է լեգիտիմացնելու քաղաքական էլիտաների իրական իշխանությունը»: Պետական իշխանությունը միշտ ուղղված է համընդհանուր շահերն արտահայտելուն: Ժողովրդավարական իշխանությունն ուղղված է ժողովրդի կամքն արտահայտելուն: Այլ կերպ ասած՝ ժողովրդաիշխանության գաղափարը այլախեղում է պետական իշխանության իմաստը, ստեղծում ժողովրդի իշխանության և պետական իշխանության դուալիզմի տպավորություն: Տե՛ս **Нерсесянц В. С.**, *Общая теория права и государства.*-М.: ИНФРА-М, 1999, էջ 285.

³¹ Պետության, միջնորդ ինստիտուտ-օղակի՝ բյուրոկրատիայի ու քաղաքացիների՝ «կոռուպցիոն համերաշխություն» եռանկյունու ստեղծման ու առաջմղման պատասխանատվությունը կրում են բոլորը: Կոռուպցիայի տարածման պատասխանատվությունը պետք է վերագրել ոչ միայն կրթական ցածր ցեղ, կենսամակարդակ ու արժեքաբանական տարբերակված ընկալումներ ունեցող, գյուղական կենցաղավարությամբ ու բարոյագիտությամբ ապրող, դարաշրջանի հրամայականներին ոչ համընթաց, ժամանակավրեպ ավանդույթներով ու մտածելակերպով ապրող հասարակությանը, այլ նաև առաջին հերթին անկախ պետականաշինության ու զարգացման տարբեր փուլերում իշխանությունների գործարկած այն մեխանիզմներին, որոնք ստիպեցին հանրությանը հաշտվել

կենսունակություն են ստացել կաշառակերությունը, հովանավորչությունը, նեպոտիզմը, պաշտոնական դիրքի չարաշահումն ու դրա օգտագործմամբ պետական ու մասնավոր սեփականության յուրացումն ու վատնումը, գումարած՝ որոշումների ընդունման ինստիտուցիոնալ տարբեր օղակներում բյուրոկրատական հատվածի՝ ժամանակի ընթացքում անվտանգային օղակների հետ սերտաճումը, ազդեցության ձեռքբերումը, ցանցային մոդելով տարածումը, արտաօրենսդրական կամ անօրինական ծառայությունների մատուցումը, համատարած հանցավորությունը, հասարակական համերաշխության ձևավորման համար անհրաժեշտ դիսկուրսի բացակայությունը, այդ հարցում պետական հատվածից դուրս գտնվող շերտին հավասար բանակցային կողմ չընկալելու դիրքորոշումը, իրավունքի գերակայության անբավարարությունը, որոնք քայքայեցին սիրիական բազմաշերտ ու բազմազան հասարակության խարխուլ և հատկապես 1980-ականներից հետո «անվտանգային-հետախուզական թելերով» կարված կառուցվածքը՝ վտանգելով պետության օրինակարգությունը, տնտեսական ու քաղաքական օրինական գործունեությունը դուրս մղելով իրավական վերահսկողության դաշտից ու սպառնալով ներքին անվտանգությանը: Քաղաքական համակարգի սուբյեկտների միջև կոռուպցիոն նման «ցանկալի համակեցության» շուրջ կոնսենսուսը հանգեց իրավունքի գերակայության նկատմամբ հարգանքի պակասի, քաղաքական՝ քիչ թե շատ ձևավորված մշակույթի խեղմանը, քաղաքացիական իշխանության թուլացմանն ու անվտանգության

իրերի դրության հետ: Այլափական փոքրամասնությունն, օրինակ, Սիրիայում իշխանության կոնսոլիդացիայից հետո, հատկապես՝ 1970-ականների կեսերից և 1973 թ.-ի հոկտեմբերի արաբաիսրայելական 4-րդ պատերազմից «հաղթանակած» դուրս գալուց հետո իր ամբողջական վերահսկողության տակ գտնվող քարոզամեթենայով սիրիական հանրությանը մատուցեց թեզ, թե պետությունը հաղթանակ է տարել «փմպերիայիզմի և համաշխարհային Սիոնիզմի գործակալ պետության՝ Իսրայելի նկատմամբ»՝ այդպիսով ճանապարհ հարթելով այդ պատերազմի «հերոսներին»՝ անարգել մուտք գործելու պետական համակարգ և «վայելելու» հաղթանակի պտուղները: Լաթափայի, Ջարբեի, Թարթուսի՝ ծովափնյա և լեռնային Սիրիայի շրջաններում, այլափական փոքրամասնության կոմպակտ բնակության վայրերում, ժողովրդի սոցիալ-տնտեսական պայմանները բավական անբարենպաստ էին. մեծամասամբ աղքատ, կրթությունից ու քաղաքակրթության կենտրոններից մտածողությամբ ու աշխարհագրորեն գրեթե առանձնացված, գետոյական մտածողությամբ ու կացութաձևով ապրող ժողովուրդը հիմնականում զբաղվում էր գյուղատնտեսությամբ ու անասնապահությամբ, հնարավորություն չէր ունեցել կրթություն ստանալու մայրաքաղաքում կամ այլ կենտրոններում: Հաճեց Ասադի իշխանության գալուց հետո այլափների կենտրոն համարվող Լաթափան ապրեց աննախընթաց զարգացում: Այս քաղաքում բացվեցին Պետական համալսարանի բոլոր մասնաճյուղերը, վերահսկվող ու իշխանական մամուլի ու մտավորականության հավաքների կենտրոնը, գումարած՝ նավթագազային ռեսուրսներով հարուստ լինելու փաստը. նպատակը գործող էլիտայի շրջապտույտի գործընթացը բարձր կենսամակարդակ և կրթություն ունեցող «յուրայիններով» ապահովելն էր (այնպես, ինչպես Ծոցի արաբական երկրներից Քուվեյթը՝ աշխարհագրորեն փոքր տարածք, մեկ շնչին ընկնող բարձր ՀՆԱ, ծովային էլք, կենտրոնացված իշխանություն, զարգացած տնտեսություն, արտասահմանյան առաջատար համալսարաններում կրթված պետական համակարգի ներկայացուցիչներ, վերահսկվող հարկային ու մաքսային համակարգ): Իսկ մինչև այդ գյուղատնտեսական գործունեությամբ զբաղվողների՝ որպես յուրային և հարագատ համայնքի ներկայացուցիչների, զանգվածային մուտքն ապահովվեց պետական կառավարման ու անվտանգային կառույցների համակարգ, հատկապես՝ վերջինը, որտեղ բյուրոկրատական ապարատում աշխատելու համար անհրաժեշտություն չկար ստանալու գիտակրթական բարձր որակավորում, դիցուք՝ իրավապահ համակարգում, Դատախազությունում և Ոստիկանության օպերատիվ ու հետաքննչական տարբեր օղակներում չէին պահանջվում իրավաբանի կրթությամբ մասնագետներ: Այստեղ էր, որ իշխանությունը կարողացավ համակարգը դարձնել կենտրոնաձիգ՝ «համայնքային երկաթետունե ցեմենտով» և պետական համակարգում բարձրագույն «բանալի» պաշտոնները վստահելյուրայիններին:

մարմինների կամայական գործողություններին ու հաճախ անօրինական որոշումներ ընդունելուն ու իրականացնելուն, քրեական արդարադատության կամայական և ոչ արդյունավետ համակարգի ձևավորմանը, ինչն էլ իր հերթին արգելակեց հասարակության կայուն զարգացման տեսլականի գնացքը: Թեև պետք է խոստովանել, որ սիրիական հասարակության գրեթե բոլոր շերտերի համար անընդունելի, բայցև միաժամանակ ընկալելի էր իշխանության ջանքն ու աշխատանքը՝ ձևավորելու յուրայինների նեղ շրջանակ, որը կպաշտպաներ նրան չվերարտադրվելու վտանգից: Այդ շրջանակը հետագայում պիտի ընդլայնվեր, դուրս գար նեղ ալավիական բնույթից, զինվեր գանգստերական ու հանցավոր խմբավորումների գործելակերպին ու գաղափարախոսությանը բնորոշ արսենալով: Այդ շրջանակում ներառվեցին «գործակալներ» սիրիական էթնիկ ու կրոնական բազմազան գունապնակի բոլոր դերակատարներից՝ սուննիներ, շիաներ, դրուզներ, թուրքմաններ, քրդեր, քրիստոնեաներ և այլն: Կենտրոնաձիգ այդ համակարգը, փաստորեն ապահովելով բազմազանության շղարշ, ծառայում էր բացառապես իշխող վարչախմբի նեղ շրջանակի: Այդ շրջանակը նույնպես հիերարխիկ կառուցվածք ուներ՝ իրական որոշումների ընդունման փոքր բջիջից մինչև այդ որոշումները բռնությամբ ու ամեն գնով կյանքի կոչող կամակատարներ և նրանց վերահսկող «միջնորդ օղակ»:

Առհասարակ՝ տնտեսական աճի հայտարարվող բարձր ցուցանիշերը, ՀՆԱ-ի՝ հետզհետե աճ արձանագրող թվերը, ՀՆԱ-արտաքին պարտք հարաբերակցության դրական սալոն, արտաքին պարտքի ցածր ցուցանիշերը³², Էտատիզմի հայեցակարգային ու կիրառական դրսևորումները, տեղական կապիտալի ու

³² «Մուսուլման եղբայրների» դոպեի կարգավորումից հետո՝ հատկապես՝ 1980-ականների երկրորդ կեսին, Սիրիայի տնտեսական քաղաքականության դիվերսիֆիկացումը դարձավ ավելի ակնհայտ: Պետությունն ընդունեց տեղական արտադրողին խրախուսող օրենքներ՝ օգնելով նրան արտահանման գործում և ոլորացնելով սեփական արտադրանքն արտաքին շուկաներ հասցնելու ներպետական իրավաօրենսդրական մեխանիզմները: Սա, ինչպես նաև ԽՍՀՄ-ից ստացած ֆինանսական ու տեխնիկական օժանդակությունն իրենց հերթին նվազեցրին երկրի կախվածությունը արտաքին խաղացողներից և արտաքին պարտքը ՀՆԱ-ի հարաբերակցությամբ, զգալիորեն թեթևացավ: Պատկերը փոխվեց 90-ականների երկրորդ կեսից, երբ ԽՍՀՄ կազմաքանդումն զգալիորեն երևան բերեց չհավասարակշռված տնտեսական կուրսի ու իրական բարեփոխումների բացակայության բացասական կողմերը: Պետության արտաքին տնտեսական հարաբերությունների համալիրի վրա չէր կարող էականորեն չազդել կոռուպցիայի ու կլեպտոկրատիայի ծավալների ահազնացումն ու դրանց վտանգավոր անդրադարձը երկրի արտաքին իմիջի, հետևաբար նաև՝ ներդրումային միջավայրի վրա: Հետխորհրդային իրողություններն ու նոր ձևավորվող միաբևեռ աշխարհի տնտեսական հրամայականները ստիպեցին Սիրիային արտաքին տնտեսական օգնության նպատակով ճեղքում մտցնել տարածաշրջանային խաղաղության ճարտարապետության մեջ և բանակցային սեղանի շուրջ կարգավորել Իսրայելի հետ պաշտոնապես գոյություն չունեցող հարաբերությունները, ինչը, սակայն, տարբեր պատճառներով չունեցավ ցանկալի արդյունք: Ավելի մանրամասն տե՛ս ԱՄՆ Հեմիչիիի համալսարանի տնտեսագետներ Յ. Մունիֆի և Օմար Դահիի՝ «Նեոլիբերալիզմը և բռնապետությունը Սիրիայում» հոդվածը, <https://www.bidayatmag.com/node/258>, ինչպես նաև Ֆուադ Աբդուլ Ազիզի՝ «Հաֆեզ Ալ Ասադ. Ի՛նչ կատարվեց 90-ականների տնտեսությունում» հոդվածաշարը հետևյալ հղումներով՝ <https://www.eqtsad.net/news/article/20092/>, <https://www.eqtsad.net/news/article/19857/>: Արտաքին տնտեսական հարաբերությունների բարդացումն ու արտաքին պարտքի տասնապատիկ ավելացումն այդ երկրում ակնհայտ դարձավ 2011թ.-ից ծավալված զանգվածային անկարգությունների, հեղափոխության, պատերազմի տարիներին: Պատերազմական գործողությունների երրորդ տարում՝ 2014թ.-ին, արտաքին պարտքն արդեն կազմում էր ՀՆԱ-ի 57 տոկոսը: Սիրիայի և արաբական պետությունների 1995-2000թթ.-ի արտաքին պարտքի ցուցանիշերի մասին տե՛ս Իմադ Թահուսի «Արաբական արտաքին պարտքերը» ուսումնասիրությունը հետևյալ հղմամբ՝ <https://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/f48d1bc3-e558-4226-bcb1-56f5a3eb9462>.

արտադրողի փոխարինումը օտարերկրյա ներդրողին, արհեստական զնակայունացումը, նվազագույն սպառողական զամբյուղի մի քանի բաղադրիչի սուբսիդավորումը, արտարժույթի տատանումներից խուսափելու հարցում պետական կոպիտ միջամտությունը, գնաճի կանխման՝ մասամբ հաջողված փորձերը, տեղական արդյունաբերության զարգացումը և դրա մասնաբաժինը տնտեսությունում 35 տոկոսի հասցնելը, ներմուծումների հաշվին արտահանման ծավալների ավելացումը, տնտեսական ու գյուղվարկերի տրամադրման ընթացակարգային ոլորացումները, գյուղատնտեսության 23 տոկոս մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում, հարկային ճկուն քաղաքականությունը, անվճար կրթություն և առողջապահություն (տարածաշրջանում թեկուզև ոչ այնքան մրցունակ) ապահովելը և այլ փոփոխություններ, այդուհանդերձ, չկարողացան արդարացնել հասարակական լայն շերտերի ակնկալիքները, ապահովագրել նրան ծայրահեղ աղքատությունից, սոցիալական խորացող բևեռացումից, չերաշխավորեցին տնտեսական բարիքի արդար վերաբաշխում: Հայտարարված ու սահմանադրորեն ամրագրված այս նպատակի իրականացման անհնարինությունն ու հռչակված քաղաքականության ձախողման պատճառները պետք է տեսնել նաև անվտանգային համակարգի բազմաթիվ կառույցների դիսֆունկցիոնալ գործունեության մեջ³³: Այդ կառույցները ամբողջական վերահսկողություն էին սահմանել հասարակության քաղաքական ու տնտեսական, սոցիալ-կրթական ու համակարգային բոլոր բնագավառների նկատմամբ: Նրանք խանգարում էին արհեստավարժ ուժերի, տեղական կապիտալի, «այլախոհ» ինտելեկտուալ, բայց պետականամետ շերտի մուտքը պետական կառավարման համակարգ՝ պրոֆեսիոնալ ու մրցունակ գործակցության փոխարեն նախընտրելով հիերարխիկ, ուղղահայաց բնույթի աշխատանքը: Այդ տարրը հետագայում պիտի դառնար «պետության հիմքերը քայքայող թշնամի, որը համագործակցում է արաբական երազանքը ոչնչացնող թշնամի Իսրայելի հետ»:

Սուպերնախագահական կառավարման համակարգի սահմանադրական մեխանիզմները

Միջազգային իրավասուբյեկտիվությամբ օժտված և կառավարման հանրապետական ձևը որդեգրած ցանկացած պետության պես Սիրիայի Արաբական Հանրապետության Սահմանադրությունն այդ երկրի իշխանությունները բաժանում է երեք հիմնական ճյուղերի՝ Գործադիր իշխանություն, որը գլխավորում է հանրապետության նախագահը, Օրենսդիր իշխանությունը միպալատանի խորհրդարանն է՝ Ժողովրդային ժողովը, Դատական իշխանության բարձրագույն մարմինն էլ Բարձրագույն դատական խորհուրդն (ԲԴԽ): Սահմանադրության մեջ դե յուրե ամրագրված իշխանությունների տարանջատման ու կառավարման ժողովրդավարական այս բնորոշ միայն ձևական բնույթ է կրում և կիրառական

³³ Պետք է ընդգծել նաև, որ նման բարդ իրողություններում համակարգված ու ոչ նյութական ռեսուրսների՝ հիմնականում «փափուկ ուժի» կիրառման սկզբունքային մոտեցումների բացակայության պատճառով Սիրիայի արտաքին քաղաքականությունը կազնեց լուրջ մարտահրավերի առջև՝ համակերպվել միջազգային հարաբերությունների նոր ձևաչափին, որոշումների ընդունման համաշխարհային կենտրոնների նոր պահանջներին, պատրաստվել ժողովրդավարացման այլիքի հետխորհրդային «հարվածներին», տարածաշրջանի սոցիալ-տնտեսական ու ինտեգրացիոն գործընթացներում միջազգային դերակատարների ներկայությունն ու առավել ակտիվ ներգրավման փաստին, բեկում մտցնել արաբաիսրայելական բանակցային գործընթացում, սառեցնել Դամասկոս-Թեհրան-«Հըզբոլլահ» հակաիսրայելական, ռազմավարական ու դաշնակցային հարաբերությունները, ստանձնել լուրջ հանձնառություն՝ իրագործելու Լիբանանի քաղաքացիական պարերազմի ավարտն ազդարարող, սաուդարաբական Թաեֆում կնքված համաձայնագրի դրույթները:

դրսևորումները բացակայում են իրական քաղաքական կյանքում: Քաղաքացիների ու պետության փոխհարաբերությունները կարգավորող, առանձնահատուկ սոցիալական նորմերի ամբողջություն հանդիսացող այս փաստաթղթի նկատմամբ մասնագիտական ընկալումներն ու վերաբերմունքը տարբեր են³⁴, ծայրաստիճան հակասական: Թեև պետք է խոստովանել, որ ռազմական հեղաշրջումների հարուստ տարեգրություն³⁵ ունեցող այս երկրում (18 հեղաշրջում 20 տարում, որից 7-ը՝ ձախողված³⁶) Գործադիր իշխանությունը անկախությունից սկսած ներկայացնում են Հանրապետության նախագահն ու Նախարարների խորհուրդը (Կառավարությունը): Սահմանադրության 93-րդ հոդվածը³⁷ սահմանում է, որ «երկրի նախագահն իրականացնում է Գործադիր իշխանության կառավարումը ժողովրդի փոխարեն և նրա անունից», իսկ 94-րդ հոդվածով «Հանրապետության նախագահը մշակում է պետության ընդհանուր քաղաքականությունը՝ խորհրդակցելով Նախարարների խորհրդի հետ»³⁸: Հանրապետության նախագահը միաժամանակ Գործադիր իշխանության և կառավարության ղեկավարն է, ղեկավարում է նաև Դատական իշխանության բարձրագույն ինստիտուտը՝ ԲԴԽ-ն: Հանրապետության նախագահին գերագույն դատական այդ ինստիտուտում ներկայացնում է (կամ փոխարինում) Արդարադատության նախարարը: ԲԴԽ կազմը բաղկացած է յոթ անդամից, որից երեքին նշանակում է Գործադիր իշխանությունը՝ Կառավարությունը՝ հանրապետության նախագահի հաստատմամբ: Մյուս երեքը նշանակվում են մասնագիտական դաշտում գործող դատավորներից: ԲԴԽ-ն փաստորեն զրկված է իշխանության Գործադիր թևին զսպելու և հակակշռելու կարգավիճակից ու սահմանադրական պարտավորությունից, քանի որ Գործադիր իշխանությունն այդ մարմնում ունի ձայների պարզ մեծամասնություն:

³⁴ 14 ص، العروبة تومظاهوالان تماءالأخرى في بلادسات يرالراهنقل لأق طارال عرب ية، جورجج بور د.
³⁵ Սիրիայում հեղաշրջումների պատմության մասին ավելի մանրամասն՝ տե՛ս Արաբական ժողովրդավարական կենտրոնի հրապարակած աշխատությունը հետևյալիղմամբ՝ <https://democraticac.de/?p=55444>.

³⁶ Վերջինը 1970-ի նոյեմբերի 16-ին Պաշտպանության նախարար Հաֆեզ Ասադի իրականացրած հեղաշրջումն էր, որը հետագայում պիտի ներկայացվեր որպես «Բարենտրոգչական կամ ուղղիչ շարժում»: (Շարժման մասին տե՛ս Գևորգ Դարիբջանյան, «Սիրիայում ուղղիչ շարժման սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության որոշ առանձնահատկությունները, (1970-ական թթ.)», http://serials.flib.sci.am/openreader/arevel_jogh_23/book/index.html#page/176/mode/2up): Հեղաշրջման հայտարարված նպատակը երկրում քաղաքական կայունության հաստատումն էր, իսկ իրականում միևնույն փոքրամասնության՝ ալավիական համայնքի և իշխող «Բաաս» կուսակցության ներսում ճեղքում առաջացած երկու հիմնական թևերի՝ երկրի նախագահ Սալահ Չադիդի և Պաշտպանության նախարար, «Բաաս» կուսակցության սիրիական ղեկավար խորհրդի անդամ Հաֆեզ Ասադի միջև հակամարտությունը և իշխանության համար կատաղի պայքարը: Հետագայում իշխանությունը հեղաշրջմամբ նվաճած ռազմական խունտան երկրում հաստատեց ամբողջատիրական դիկտատուրա: Սիրիայում հեղաշրջումների մասին ավելի մանրամասն տե՛ս
 سوريا، سكريتياسمرزوق في، الا نقال بات لا اع pp 20-21,
<https://daraj.com/%D8%A7%D9%84%D8%AC%D9%8A%D9%88%D8%B4-%D9%88%D8%B1%D9%87%D8%A7%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%AB%D9%88%D8%B1%D8%A7%D8%AA%D9%A1%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%86%D9%82%D9%84%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%B9/>, <https://arabiya.com/2018/05/05/%D8%A3%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%86%D9%82%D9%84%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B3%D9%83%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D9%81%D9%8A-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A7-1949-1969/>□

³⁷ Տե՛ս ՍԱՀ Սահմանադրությունը, <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/ar/sy/sy014ar.pdf>.

³⁸ Նույն տեղում:

Չկենտրոնանալով ՍԱՀ Սահմանադրական բարեփոխումների պատմության³⁹ ու վերլուծության վրա՝ կառանձնացնենք այն դրույթները, որոնք 1973 թ.-ից⁴⁰ հետո այդ երկրում սահմանադրորեն սահմանեցին միակուսակցական տոտալիտար համակարգ՝ հանրապետության նախագահի ինստիտուտին վերապահելով վերահսկողական ու չհակակշռվող անսահմանափակ լիազորություններ: Նոր փաստաթուղթը հեռու էր ընդունման ժամանակաշրջանի՝ ժողովրդավարացման 3-րդ այլքի երկրների որդեգրած սահմանադրություններում արտացոլված ժողովրդավարական ինստիտուտներ ու հասարակություն կառուցելու տեսլականից: Ավելին, ԽՍՀՄ դաշնակից երկիրն, իր ռազմականացված էլիտայի միջոցով, մայր օրենքում պիտի ամրագրեր հասարակության զարգացման նպատակն ու վեկտորը՝ «Միություն, ազատություն, սոցիալիզմ» կառուցելը, իշխող կուսակցության համար ապահովելով ամբողջական ու անմրցակից կառավարման լեգիտիմ ու լեգալ մեխանիզմները:

Ուշագրավ է փաստը, որ հեղաշրջումների հարուստ տարեգրություն ունեցող երկրում քաղաքական երկարատև կայունությունն իրականություն դարձավ միայն «Բաաս» կուսակցության բռնիշխանության տարիներին՝ շուրջ հիսուն տարի: Հեղաշրջման միջոցով իշխանությունը նվաճած այս կուսակցությունը հետաքրքիր քայլով նպաստեց քաղաքական մրցակիցների չեզոքացմանն և, առհասարակ, նրանց հեռացմանը քաղաքական որոշումների ընդունման գործընթացից ու համաժողովրդական ընտրություններում վստահության քվե ստանալու հնարավորությունից: Այսպես, հեղաշրջումը նպաստեց, որպեսզի արմատական-ձախակողմյան ու մարքսիստական կուսակցություններն ազդեցության լծակներ որոնելու համար դուրս գան քաղաքական դաշտից և մուտք գործեն բանակ՝ ուժի միջոցով քաղաքական ազդեցություն ձեռք բերելու ակնկալիքով: Դաշտի ամայացմամբ «Բաաս»-ին հաջողվեց հասարակական շրջանակներում սերմանել վախի մթնոլորտ և քաղաքական ուղղորդվող մասնակցության հրամայական, այլապես բռնություն գործադրելու իրավական գործիքակազմին տիրապետող բանակը կոխմեր «պատժիչ քայլերի»: «Բաաս»-ի կազմում Ռազմական խորհրդի հայտնի ղեկավար-զինվորականները կարողացան իրենց տիրապետության ու վերահսկողության տակ գտնվող մամուլի ու քարոզության այլ միջոցներով հանրությանը հրամցնել «կայունություն՝ օրինական բռնության դիմաց» սկզբունքը: Եվ հաշվի առնելով հանգամանքը, որ ռազմական ինստիտուտի անձնակազմը՝ շարքային զինվորականից մինչև սպա ու հրամանատար, սերում էր համեմատաբար սոցիալական խոցելի խավերից, ապրում էին թերզարգացած շրջաններում, հեռու էին քաղաքային համակեցության նորմերից ու մշակույթից, չունեին կրթական բարձր ցենզ, կոռումպացված համակարգն էլ առևտրաարդյունաբերական բուրժուազիային հեռու պահեց Չինված ուժերի ինստիտուտից (մեծահարուստների ու սոցիալական տարբեր

³⁹ 7. ص، م بادئ ال، قاده و نالاد سد توري و ال نظامال سد ياسد ية، كمال غالي، د.

⁴⁰

Սիրիա-Եգիպտոս միասնական համադաշնության՝ Արաբական միացյալ հանրապետության բաժանումից և արդյունքում 1961թ.-ին Սիրիայի ունիտար կարգավիճակի վերականգնումից հետո՝ 1963թ.-ին, իշխանությունը նվաճեց «Մարտի 8-ի հեղափոխությունն» իրականացրած արաբական «Բաաս» կուսակցությունը, որն, ավելի քան 50 տարի մնալով իշխանությունում, մշակեց ու ձևավորեց ՍԱՀ սահմանադրական կառուցվածքն ու հայեցակարգը: 1963թ.-ին ընդունված ժամանակավոր Սահմանադրությունը սահմանեց արտակարգ դրություն՝ «երկրում քաղաքական տևական կայունություն ապահովելու նպատակով»: Այն տևեց 48 տարի և պաշտոնապես վերացավ միայն «Արաբական գարնան» այլքի՝ սիրիական պոռթկման առաջին տարում՝ 2011թ.-ի ապրիլին: Հաջեզվսադի «Բարենորոգչական շարժման» հաջողությունից հետո՝ 1971-1973 թթ.-ին, երկիրը դարձյալ կառավարվում էր ժամանակավոր Սահմանադրությամբ մինչև 1973թ.-ը, երբ Հաջեզվսադին արդեն որպես հանրապետության նախագահ ձևավորեց հանձնաժողով «պետության համար մշտական Սահմանադրություն գրելու» նպատակով:

արտոնություններով օժտված խավերի զինապարտները՝ կաշառքով, հովանավորչությամբ, նեպոտիզմի բոլոր հնարավոր միջոցներով, խուսափում էին պարտադիր զինծառայությունից), ուստիև քաղաքացիական-բուրժուական կառավարման ավանդույթներն իրենց տեղը զիջեցին ռազմական հիերարխիկ ու բիրտ տրամադրություններին: Արդյունքում Սիրիան զրկվեց քաղաքացիական վերահսկողությամբ ժամանակակից պետականաշինության օրենսդրական ու ինստիտուցիոնալ հնարավորությունից՝ ՉՌԲ-ի ինստիտուտի համար ճանապարհի հարթելով դեպի երկրի ներքաղաքական գործընթացներին միջամտելու լավագույն հնարավորություն: Այդ հանգամանքն էլ պատճառ հանդիսացավ բանակի վարչարարական առաքելության մեծացման, քյուրդկրատիայի ուռճացման համար, հետևաբար կոռուպցիոն ռիսկերի անվերահսկելիության, մարտունակության անկման, կարողությունների և Սահմանադրությամբ իրեն վերապահված գլխավոր առաքելության՝ պետության սահմանների ու անվտանգության պահպանման ոչ լիարժեք օգտագործման, ռազմաքաղաքացիական հարաբերությունների ձևախեղման ու գեներալիտետի՝ քաղաքացիական ու տնտեսական իշխանության սերտացման համար⁴¹:

Ամենախնդրահարույցը Սահմանադրության 8-րդ հոդվածն էր, որը քաղաքական կյանքի ու գործընթացների մենաշնորհը վերապահում էր արաբական վերածննդի «Բասս» կուսակցությանը՝ որպես «պետության և ազգի առաջնորդող ուժի»⁴²: Զաղաքական այդ ուժն իր կազմակերպական կառուցվածքով, գաղափարախոսությամբ, բովանդակությամբ, նպատակներով, ներկուսակցական կարգապահական-օրենսդրական դրույթներով, կանոնադրությամբ, պատժի ինստիտուտով, հանրային ու պետական կյանքում մասշտաբային ներգրավվածությամբ (բացառությամբ՝ ազգային պետությունն ու սոցիալիզմ կառուցելու տեսլականից⁴³) ոչնչով չէր տարբերվում գաղափարական նախահորից՝ ԽՍՀՄ Կոմունիստական կուսակցությունից⁴⁴: Գործունեության մեթոդաբանությունը

⁴¹ Սիրիայում ժողովրդավարացման գործընթացի հիմնախնդիրների ու խոչընդոտների մասին ավելի մանրամասն, տե՛ս: «زيد اذقر ضوان , زياد قمر سوريا , المأزق السياسي في سوريا شكلا يقاتل تعدد الأيدي م قراط ي ف يسوريا , 7/2/2001. حوالا لوط ني

⁴² Սահմանադրության 8-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Հանրապետության նախագահի թեկնածու կարող է առաջադրել միայն «Բասս» կուսակցության Սիրիայի ղեկավարությունը՝ Աժ-ի միջոցով: Առաջադրվում է միայն մեկ թեկնածու՝ առանց մրցակցի: Հանրապետության նախագահի ընտրական ինստիտուտ՝ որպես իրավակառուցակարգերի ամբողջություն, գոյություն չունի: Նախագահի թեկնածությունը հաստատվում կամ մերժվում է հանրաքվեի միջոցով:

⁴³ Համաարաբական «Բասս»-ի՝ վերածննդի գաղափարախոսությունն ու համարաբական միասնության գերագույն նպատակի իրականացումը շարունակում է գլխավորել «Բասս» կուսակցության ծրագիրը դեռևս Հիմնադիր (Առաջին) ժողովից, ապրիլի 7, 1947թ.: Կուսակցության ծրագրի ու կանոնադրության մասին տե՛ս https://www.cia.gov/library/abbottabad-compound/ED/ED137068823988F401CECB80E5801F76_%C3%91%C2%AC%C3%A1%20%C6%92%CE%98%C3%A1%CF%80%C3%BA%20%C6%92%CE%98%CF%80%E2%8C%90%C3%A1%E2%88%A9.pdf.

⁴⁴ 1963-ի մարտիության հեղափոխությունից հետո կուսակցության սոցիալիստական ու ազգայնական գաղափարաբանական հենասյուների կնքահայրերն ու հիմնադիրները՝ Միշել Աֆլաքը, Չաքի Ալ Արսուզին, և Սալահ Բիթարը, լուրջ հակասություններ ունեցան կուսակցությունում ստեղծված մարքսիստական ուղղության ծայրահեղական խմբավորումների հետ, որոնք նպատակադրել էին բանվորագյուղացիական իշխանության ամբողջական հաստատում իրականացնել երկրի արդյունաբերական ճյուղերի նկատմամբ՝ հետևելով ԽՍՀՄ տնտեսական զարգացման մոդելին: Կուսակցության գաղափարաբանական ու արժեքաբանական հիմնադրույթներն Աֆլաքը ձևակերպել ու ամփոփել է «Չարթոնքի

տրամագծորեն հակասում էր կուսակցության հիմնադիր փաստաթղթում և Սահմանադրությունում հռչակված մարդու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության նպատակներին: Հետաքրքրական է, որ Սիրիայում կազմակերպված բոլոր՝ քաղաքական, տնտեսական, հանրային, մասնավոր, կրթամշակութային և այլ միջոցառումների բացման արարողությունները տեղի էին ունենում միաժամանակ պետական ու կուսակցական օրհներգերի հնչելուց հետո: Մյուս պետական խորհրդանիշը՝ դրոշը, միայնակ չէր ծածանվում կամ բարձրացում պետական կամ մասնավոր միջոցառումների կամ արարողությունների ժամանակ. «Բասս»-ի դրոշը նույնպես անխտիր ծածանվում էր պետականի կողքին՝ կրթամշակութային, առողջապահական ու հանրային սպասարկման բոլոր հաստատություններում: Իրավապաշտպան Ալան Խայլին առանձնացրել է այն հինգ օրենքները, որոնք 1963-2011 թթ.-ին (շարունակվել են նաև սիրիական պատերազմի տարիներին) արգելափակել են Սիրիայում մարդու իրավունքների և ազատությունների դաշտում ցանկացած առաջխաղացում⁴⁵: Դրանք են՝

1. Արտակարգ դրության մասին 1963թ.-ի օրենքը, որով արգելվում են հանրահավաքները, հնարավորություն տալիս պետական կառույցներին զաղտնալսել ու հետևել քաղաքական ակտիվիստներին և «հակապետական շահերին ծառայելու» դեպքում ենթարկվել բռնության,
2. «Հեղափոխության պաշտպանության» մասին 1965թ.-ին ընդունված թիվ 6 օրենսդրական ակտը,
3. Ռազմական դատավարություններ իրականացնելու հնարավորության մասին 1968թ.-ի թիվ 109 օրենքը, որով անվտանգային կառույցներին հնարավորություն տրվեց նման դատավարություններ իրականացնել քաղաքացիական անձանց նկատմամբ,
4. 1968թ.-ի թիվ 47 օրենքը, որը «Պետանվտանգության դատավարություններ» իրականացնելու հնարավորություն է տալիս համապատասխան անվտանգային մարմիններին,
5. 1980թ.-ի թիվ 49 օրենքը, որով մահապատժի են ենթարկվում բոլոր նրանք, ովքեր անդամակցել/անդամակցում են «Մուսուլման եղբայրներ» արգելափակված կուսակցությանը:

Քաղաքական գործունեության նման օրենսդրական սահմանափակումները բացառեցին երկրում քաղաքական այլակարծության հանրայնացումն ու կուսակցական համակարգի արդյունավետ, ոչ ձևական գործառնությունը և հաստատեցին «բռնապետական Սահմանադրություն»: Այն, հակառակ հայտարարված կառավարման հանրապետական ձևին, ո՛չ նախագահական⁴⁶ էր, ո՛չ էլ

ճանապարհին» երկհատորյակում, <http://albaath.online.fr/Volume%20I-Chapters/index-Volume%20I.htm>, <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=59384>:

⁴⁵ Ա. Խայլի հոդվածը Սիրիայում սահմանադրականության խնդրի մասին, տե՛ս <http://web.archive.org/web/20151125220551/http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=59384>:

⁴⁶ Հատկանշական է, որ Սիրիայի գործող Սահմանադրությամբ Նախագահն ընտրվում է յոթ տարի ժամկետով: 1930թ.-ին ընդունված և 1943թ.-ին բարեփոխված «Մանդատային Սահմանադրության» համաձայն (ֆրանսիական մանդատի տակ գտնվելու տարիներին ընդունված Սահմանադրությամբ), Հանրապետության Նախագահն ընտրվում էր մեկ շրջանով՝ հինգ տարի ժամկետով: 1948թ.-ի բարեփոխմամբ՝ վերընտրվելու սահմանադրական սահմանափակումը վերացվեց, իսկ 1973թ.-ի փոփոխություններով Նախագահը հնարավորություն ստացավ «ընտրվել» ցմահ: Անկախություն ձեռք բերող երկրի առաջին Սահմանադրությունը, փաստորեն, ավելի ժողովրդավարական էր և խաղաղ իշխանափոխության ավելի առաջադեմ մեխանիզմներ ու գործիքակազմ էր առաջարկում: Այնինչ տարիների ընթացքում այն դարձավ ավելի հետադիմական՝ իրավաքաղաքական սահմանափակումներ կիրառելով իրական մասնակցային ու մրցակցային ընտրությունների համար: «Բասս»-ի այս գործելաոճը նմանվեց 19-րդ դարասկզբի հետհեղափոխական

խորհրդարանական: Սուպերնախագահական լիազորություններով պետության առաջնորդը հնարավորություն էր ստանում, դիցուք, շրջանցելով դատական իշխանությանը՝ Կառավարության անդամ նախարարների նկատմամբ հարուցել քրեական գործեր և միջնորդել՝ դատապարտելու նրանց ազատազրկման⁴⁷: Նմանատիպ լիազորություններ տրվում էին նաև միանձնյա իշխող «Բասա» կուսակցությանը: Սահմանադրության 53-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Օրենսդիր մարմնի պատգամավորների ընդհանուր թվի ուղիղ կեսը պետք է լինեն բանվորագյուղացիական դասի ներկայացուցիչներ: Այդ դասի հավաքագրումն, ի դեպ, վերապահված է բացառապես «Բասա» կուսակցությանը և հնարավոր չէր գյուղատնտեսության, գիտակրթական, մարզամշակութային, առողջապահական կամ արդյունաբերության ոլորտներին վերաբերող արհեստակցական կամ այլ միություններ ստեղծել՝ չլինելով իշխող կուսակցության անդամ: Արդյունքում այդ միությունների ներկայացուցիչների միջոցով կազմվում և ձևավորվում էին խորհրդարանական ընտրությունների «բանվորագյուղացիական» համամասնական ցուցակներ, որոնց թեկնածուները ներկայացնում էին Ազգային առաջադիմական ճակատին մաս կազմող կուսակցությունները՝ «Բասա»-ի անվերապահ ու անքննելի առաջնորդությամբ⁴⁸:

Ֆրանսիայի քաղաքական իրողություններին, երբ 1802թ.-ին «ֆրանսիացիները» հանրաբնակչությանը լապտեղն զորավարին հռչակեցին ցմահ Առաջին Կոնսուլ, երկու տարի անց էլ դարձյալ հանրաբնակչությանը որոշեցին կայսրական գահի ժառանգականությունը սահմանափակել Լապոլենի դինաստիայում:

⁴⁷ Յետաքրքիր համեմատությամբ Սիրիայի Սահմանադրությունը երկրում ապրող քաղաքացիներին կարծես բաժանել է Զին Չունաստանի օրենսդրական տրամաբանությամբ: Աթենքում «ազատներին» դասակարգում էին չորս խմբի՝ ըստ իրենց տարեկան եկամտի: Բարձրագույն առաջին դասին էին պատկանում ղեկավարներն ու գանձապետները, երկրորդում՝ ասպետները, երրորդում՝ այրուձին ղեկավարող զինվորականները, չորրորդում՝ շարքային զինվորականներն ու նավաստիները: ՍԱՉ Սահմանադրությունն էլ քաղաքացիներին բաժանում է ըստ քաղաքական պատկանելության. առաջին խմբում «Բասա» կուսակցության անդամներն են և նրանց ղեկավար կազմը, որին էլ բացառապես վերապահված է «պետության և ժողովրդի առաջնորդի» թեկնածուի առաջադրումը, երկրորդ խմբում «Ճակատայիններն» են: Նրանք սահմանադրական կարգավիճակ ունեցող, լեզու քաղաքական ուժերի դաշինք են՝ «Ազգային առաջադիմական ճակատ» պաշտոնական անվանմամբ: Շինծու և իշխող «Բասա» կուսակցության «գրպանային» ուժերն են, որոնց առկայությունը նպատակ ունի ժողովրդավարական քող հաղորդել Սահմանադրությանն ու ստեղծել քաղաքական այլակարծության իմիտացիա: Նրանց նպատակներն ու ծրագիրը չեն տարբերվում «Բասա»-ի հռչակած նպատակներից: Այս խումբն ակտիվորեն մասնակցում է ընտրական գործընթացին, իշխանության համար «նախընտրելի և ոչ վտանգավոր» մի քանի թեկնածու էլ պարզապես տրվում է ոչ առանցքային նախարարությունների ղեկավարի պաշտոնով կամ խորհրդարանական մանդատով: Երրորդ խմբում քաղաքականապես չեզոք գործիչներն են, որոնք չունեն կուսակցական պատկանելություն, բայց խորհրդարանում հայտնվելու հնարավորությունն ուղիղ կապի մեջ է իշխանության տարբեր ճյուղերում ունեցած կապերի, ազդեցության ու հովանավորչության հետ: Չորրորդ խմբում ընդդիմադիրներն են, որոնք իրենց հայացքների արտահայտման համար չունեն քարոզչական հարթակ, զրկված են մամուլի հրատարակելու իրավունքից, պարբերաբար հայտնվում են կալանավայրերում, ունեն դատվածության հարուստ տարեգրություն, եթե գործում են դաշտում, ապա միայն համաձայնեցված գործողություններով իշխանության անվտանգային կառույցների հետ: Ավելի մանրամասն՝ տե՛ս <https://idraksy.net/wp-content/uploads/2017/08/%D8%A7%D9%84%D8%AF%D8%B3%D8%A7%D8%AA%D9%8A%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AA%D8%B9%D8%A7%D9%82%D8%A8%D8%A9-%D9%81%D9%8A-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A9...-%D8%AA%D8%AD%D9%84%D9%8A%D9%84-%D9%88%D9%85%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%86%D8%A9.pdf>

⁴⁸ Հատկանշական է, որ խորհրդարանական ընտրություններում կիրառվող այս գործելաոճը տարածվում էր նաև ՏԻՄ բոլոր օղակների, մասնագիտական տարբեր հանրույթների, կրթամշակութային, առողջապահական ու հասարակական բոլոր կազմակերպությունների ղեկավար կազմի «ընտրությունների» վրա: Ժողովրդական

Սահմանադրությունը, փաստորեն, դարձավ քաղաքական տարբերակումն ու խտրականությունն օրինականացնող փաստաթուղթ, իշխող կուսակցության ուսմունքն էլ՝ «թեոկրատական տարու», որը հնարավոր չէր վերահսկել, քննել, քննադատել և այլընտրանք առաջարկել:

Ուշագրավ է և, կարծում ենք, անհրաժեշտ է փաստերի համապարփակ ու օբյեկտիվ վերլուծության նպատակով ուսումնասիրել «բաասյան» Սահմանադրության 153-րդ հոդվածը. «Մինչև գործող Սահմանադրության դրույթների բարեփոխումը կամ ամբողջական փոփոխությունը ընդունված և հայտարարված օրենքները մնում են ուժի մեջ»⁴⁹: Այս հոդվածը լակոնիկ թուղթ էր իշխանության համար՝ կյանքի կոչելու բոլոր իրավական ակտերը, որոնք ընդունվել էին Սահմանադրության՝ 1970-ականների փոփոխություններից առաջ: Մասնավորապես խոսքը վերաբերում է «Արտակարգ իրավիճակների» և «Ռազմական դրության մասին» օրենքներին⁵⁰, «Հեղափոխության պահպանման մասին» օրենքին⁵¹, «Ռազմական դատարանների ստեղծման մասին» օրենքին⁵², «Պետական անվտանգության դատարանների մասին» օրենքին⁵³, «Արաբական Բաաս սոցիալիստական կուսակցության անվտանգության ապահովման մասին» օրենքին⁵⁴: Սույն և այլ նմանատիպ օրենքներ ուժի մեջ մնացին ու

կազմակերպությունների ու միությունների գործունեության նկատմամբ ամբողջական վերահսկողություն հաստատելու «Բաաս»-ի քաղաքականությունն իր իրավական ամրագրումն է ստացել Սահմանադրությունում, որի 49-րդ հոդվածը սահմանում է, որ «նմանատիպ միությունները նպաստում են արաբական սոցիալիստական հասարակության կերտմանն ու սոցիալիստական տնտեսության մշակման պաշտպանությանն ու ղեկավարմանը»:

⁴⁹ Տե՛ս ՍԱՀ Սահմանադրությունը, Նշվ. աղբյուր:

⁵⁰ Երկրում արտակարգ իրավիճակ և ռազմական դրություն հայտարարվեց 1963 թ.-ի մարտիության հեղաշրջման օրը՝ Ռազմական խորհրդի թիվ 2 հայտնի հրամանով: Հետագայում բաասյան իշխանությունը նմանատիպ այլ օրենքներով սահմանափակեց այլընտրանքային քաղաքական գործունեության շրջանակը, կուսակցական դիկտատուրան էլ ամրագրեց իրավական ակտերով և սահմանադրական դրույթներով: «Արտակարգ իրավիճակների մասին» որոշումը դարձավ օրենք 22/12/1963 թ.-ին ընդունված թիվ 51 օրենսդրական որոշմամբ:

⁵¹ Այն ընդունվել է 07/01/1965 թ.-ին և կրում էր «Թիվ 6 որոշում» հայտնի ձևակերպումը: Այս օրենքի խախտման մեջ մեղադրվողին՝ արտակարգ իրավիճակներում Հատուկ կառավարչի հրամանները չկատարողին, ապստամբություն, ցույցեր, հավաքներ հրահրողին ու կազմակերպողին, մարդկանց շրջանում հեղափոխության նպատակների նկատմամբ կասկածներ հարուցողին ու ապատեղեկատվություն տարածողին, սպառնում էր ծանրաքննչի աշխատանքային պայմաններով ցմահ ազատազրկում

⁵² 17/08/1968 թ.-ին ընդունված թիվ 109 օրենքը թույլ է տալիս Պաշտպանության նախարարին ստեղծելու ռազմական դատարաններ, որոշելու, թե քաղաքական որ հանցագործությունները պետք է քննության վերցնեն այդ դատարանները: Այդ դատարանների հրապարակած վճիռները ենթակա չեն բողոքարկման: Մահապատժի որոշումն ըստ օրենքի ստորագրում է Հանրապետության նախագահը: Նա և Պաշտպանության նախարարը միայն իրավունք ունեն վերանայելու, չեղարկելու, վերաքննության ուղարկելու մահապատժի որոշումները, փոխարինելու դրանք ավելի մեղմով:

⁵³ 28/03/1968 թ.-ին ընդունված թիվ 47 օրենքն ընդունվեց՝ փոխարինելու Ռազմական արտակարգ դատարանների ստեղծման մասին օրենքին: Այս դատարանը քննում էր այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են՝ ՉԼՍ-ներով կամ քարոզչության ցանկացած միջոցով սոցիալիստական տնտեսության հաստատմանը խոչընդոտող գործունեությունը, արաբական երկրների միության ստեղծմանն ընդդիմանալը և խոչընդոտելը, ցույցերի ու հավաքների կազմակերպումը, ինչը հակասության մեջ է մտնում Սահմանադրության 38 և 39 հոդվածների հետ, որոնք սահմանում են քաղաքացիների ազատ կամարտահայտման միջոցով հավաքների և ցույցերի կազմակերպման իրավունքը: Պետանվտանգության դատարանների ընդունած որոշումները նույնպես ենթակա չէին բողոքարկման:

⁵⁴ 08/04/1979 թ.-ին ընդունված թիվ 53 օրենքը խստագույն պատիժներ էր նախատեսում «Առաջնորդող կուսակցության բարի համբավն ու ղեկավար դիրքը արատավորողների նկատմամբ»: Ի դեպ, այս օրենքի տրամաբանական շարունակությունն էր Սիրիայի

փոփոխության չենթարկվեցին ավելի քան քառասուն տարի⁵⁵ մինչև «Արաբական գարնան» սիրիական հեղափոխության պրոռոպանդան 2011թ.-ին: Այդ օրենքների շնորհիվ իշխանության Գործադիր թևը, մանավանդ «անվտանգային» մարմինների հետախուզական ծառայություններն իրենց համապետական տարատեսակ մասնաճյուղերով ու բաժիններով, կարողացան ամրապնդել իշխանությունը երկրում, տիրապետել Օրենսդիր ու Դատական իշխանությունների բոլոր լծակներին, վերահսկել նրանց գործունեությունը:

Ինստիտուցիոնալ շինարարության նման դեստրուկտիվ մոտեցումը պիտի հանգեցներ քաղաքական համակարգի բացասական կառուցվածքների ձևավորմանը և, բնականաբար, անարդյունավետ քաղաքական որոշումների ընդունմանը⁵⁶: Իրական քաղաքական այլուրախիվի բացակայությունը հանգեցրեց սիրիական պետության օրենսդրական դաշտի քաղաքական բովանդակազրկմանը: Սահմանադրության ու օրենսդրական ակտերի արդյունավետության գրավականը նախևառաջ

ժողովրդական ժողովի ընդունած մեկ այլ թիվ 49 հայտնի օրենքը (08/07/1980 թ.), որը Պետանվտանգության դատարաններին անսահմանափակ լիազորություններ էր շնորհում «բաց դատավարություններ» իրականացնելու բոլոր նրանց հանդեպ, ովքեր կանխամակցեին «Մուսուլման եղբայրներ» ծայրահեղական խմբավորմանը, կատարեին նրանց կամ կզբաղվեին գաղափարախոսության տարածմամբ ու քարոզչությամբ:

⁵⁵ Սիրիայում, Իրաքում, «Մուսուլման եղբայրների» գործունեության դեմ պայքարող Եգիպտոսում (1981-2010թթ.), քաղաքացիական պատերազմի մեջ գտնվող Լիբանանում (1975-1990թթ.) և, ընդհանրապես, մերձավորարևելյան տարածաշրջանի բազմաթիվ երկրներում 20-րդ դարի 70-80-ականներին ռազմական դրության կամ արտակարգ իրավիճակների հայտարարումը պայմանավորված է եղել բազմաթիվ գործոններով: Այդ առումով հարուստ տարեգրություն է ունեցել Թուրքիան: Քրդական շարժման ակտիվացումը 80-ականներին Թուրքիայի իշխանություններին ստիպեց երկրում մտցնել ռազմական դրություն, սահմանափակել ցույցերի անցկացումը, զրաքննել մամուլն ու գրականությունը և այլն: Այս ընթացքում, ինչպես նշում է Մեթին Յեփերը, աշխատանքի բաժանում էր առաջացել գործադիր մարմնի երկու թևերում. նախագահ Զենանեվրենը, որը ներկայացնում էր զինվորականությունը, պատասխանատու էր երկրի ներքին ու արտաքին անվտանգային քաղաքականության մշակման, իսկ վարչապետ Օզալի կառավարությունը՝ սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության իրականացնելու համար: Տ է 'u **Hepner M.**, The Politics of Transition in The Third Turkish Republic, paper presented to the BRISMES Annual Conference, Oxford, 9-11 July 1984, pp 11-12: Նման իրավիճակ բաասյան Սահմանադրությունն ապահովեց նաև Սիրիայում, երբ Գործադիր իշխանության «կառավարչական» թևին՝ վարչապետին, վստահվեց բացառապես տնտեսական-բյուրոկրատական գործունեության իրականացում, իսկ «քաղաքական ու անվտանգային» թևին՝ Յանրապետության նախագահին, կարևորագույն որոշումների ընդունում և վերահսկողություն: Այնուամենայնիվ պետք է փաստել, որ 1983-1987 թթ.-ին զինվորականների դերը Թուրքիայում հետզհետե սկսեց նվազել, իսկ ռազմական դրությունը երկրի նահանգներում հասցվեց նվազագույնի (ընդամենը չորս քրդաբնակ շրջաններում): Այս համատեքստում հատկանշական է սահմանադրագետ Չաֆեր Ուսթյուլի դիտարկումը. «Թուրքիայի Յանրապետությունն իր գոյության 78 տարիներից 40-ը անցկացրել է արտակարգ իրավիճակում»: Չաֆեր Ուսթյուլի հարցազրույցը «Ռադիկալ» օրաթերթում տե՛ս <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=24855>): Չնայած փաստին, որ ռազմական դրությունը դեռևս գործում էր Դիարբեքրի և Շըրնաքի շրջաններում, արտակարգ իրավիճակը՝ ՕՂՄԼ-ը, շարունակվեց մինչև 2002թ.-ի հուլիսի 20-ը, երբ վերջին երկու շրջաններում թունջելիում և Յաթթարիում, վերացվեց արտակարգ դրությունը: Տե՛ս <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2002/kasim/28/gundem.html>: Կարելի է եզրակացնել, որ նույնիսկ ռազմական դրության վերացումն ու այն փոխարինելը ապառազմական օրենսդրական ակտով՝ արտակարգ դրությամբ, չնպաստեցին Թուրքիայում լիարժեք քաղաքացիական և ժողովրդավարական կառավարման հաստատմանը:

⁵⁶ Քաղաքական որոշումների ընդունումը, որ քաղաքական գործընթացների առանցքն է, բաղկացած է մի քանի փուլից՝ վիճահարույց իրավիճակի վերաբերյալ տեղեկատվության և տիրապետող պատկերացումների հավաքագրում ու ձևավորում, հնարավոր և այլընտրանքային որոշումների սահմանում և գնահատում, լավագույն այլընտրանքի ձևակերպում և որդեգրում:

պայմանավորված է քաղաքական ուժերի աջակցության ու ներգրավվածության մակարդակով, համակարգային զարգացմանը միտված ռազմավարական ու հայեցակարգային այլընտրանքային ծրագրերի ներկայացման հնարավորությամբ: Իրական կուսակցական ու ընդդիմադիր հատվածի բացակայությունը գրկեց Սիրիայի քաղաքական համակարգին՝ ունենալու ընտրական ու կառավարման արդյունավետ իրավաքաղաքական գործիքակազմ, ներքին չպարտադրված, ոչ բռնի ու կառուցողական-կոնսենսուսային կայունություն, ժողովրդավարական քաղաքական վարչակարգ, սահմանափակ վերարտադրվող վարչակազմ, իշխանության ընտրովի մարմիններ, ինստիտուցիոնալ և ոչ պարագայական լեգիտիմություն, հորիզոնական կառավարման ՏԻՄ համակարգ, երաշխավորված ու ոչ կամայական քաղաքացիական իրավունքներ ու ազատություններ, ազատ մամուլ⁵⁷, սահմանադրական կարգի պահպանմանը հետևող անկախ ու արդարդատական համակարգ, տարանջատված ռազմաքաղաքացիական հարաբերություններ և, ամենակարևորը, քաղաքացիական և ոչ «անվտանգային մարմինների իշխանության» պետական համակարգ: Այս համատեքստում հետաքրքիր է հասկանալ ու վերլուծել սահմանադրական այն մեխանիզմները⁵⁸, որոնք հանրապետական կառավարման այս երկրի նախագահին, որը միաժամանակ Չինված ուժերի գերագույն գլխավոր հրամանատարն է ու տոտալիտար քաղաքական համակարգի ղեկավար կուսակցության առաջնորդը, հնարավորություն է տալիս ամբողջական վերահսկողություն սահմանել Գործադիր իշխանության երկրորդ հատվածի՝ Կառավարության, ինչպես նաև իշխանության մյուս երկու ճյուղերի նկատմամբ:

THE LEGAL AND POLITICAL BASIS FOR SUPREIOR LEADERSHIP OF “BA’ATH” PARTY AND INTELLIGENCE SERVICES IN SYRIA

ABRAHAM GASPARYAN

*PhD in Political Sciences, Associate Professor,
Faculty of International Relations,
Chair of Political History and Theory, Yerevan State University
Yerevan, Republic of Armenia*

The purpose of this article is to show the fundamental contradictions between the constitutional and legal status of the Presidential, Parliamentary and Security Institutions of the political system of the Syrian Arab Republic and implementation of these powers in real political processes.

The article proposes and adjusts the approach that many articles of the Syrian Constitution from 1963 to the present day restrict any system of liberalization or democratization in the country, ensuring the rule of the governing Ba'ath Party and Assad family.

In the course of the study, we applied both comparative and systematic analysis of political research methods.

⁵⁷ Թեև ՍԱՀ Սահմանադրության 42-45-րդ հոդվածները սահմանում են, որ պետությունը երաշխավորում է խոսքի, համոզմունքի, խղճի ու մամուլի ազատությունը, տե՛ս ՍԱՀ Սահմանադրությունը հետևյալ հղմամբ՝ <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/ar/sy/sy014ar.pdf>.

⁵⁸ منذ تديال حوار الوطني , الأمازقال سد ياسد يواشكال يقال تعثرالديمقراطيفيسوريا , رضوان زيادة د. 7/2/2001, ص15.

As a result of the study, the following conclusion was formed: the decision-making centers in Syria, by all possible legislative and procedural means, have kept the political system free of "unreliable" elements that could threaten the reproduction of ruling authorities. Through the elite circles, they have failed to lead the system to democratization, on the contrary, by elevating the mean security and intelligence posts to the ruling minority community's "ownership" of the Alawites and establishing a more than half-century of state of emergency through them, endorsing the totalitarian ideology of the "Ba'ath" party.

Key words: *Syria, Intelligence services, "Ba'ath" party, Constitution, Corruption, Political violence, Coup, Assad, Opposition, Alawi and Sunni.*

ПОЛИТИКО-ПРАВОВАЯ ОСНОВА ПОДДЕРЖКИ ПАРТИЙНЫХ И БЕЗОПАСНЫХ СТРУКТУР В СИРИИ

АБРААМ ГАСПАРЯН

*Ереванский государственный университет,
факультет Международных отношений,
кафедра политической истории и теории,
кандидат политических наук, доцент,
г.Ереван, Республика Армения*

Цель этой статьи - показать фундаментальные противоречия между конституционным и правовым статусом президентских, парламентских и охранных учреждений политической системы Сирийской Арабской Республики и осуществлением этих полномочий в реальных политических процессах. В статье предлагается и корректируется подход, согласно которому многие статьи сирийской Конституции с 1963 года по настоящее время ограничивают любую систему либерализации или демократизации в стране, обеспечивая правление партии «Баас» и семьи Асада.

В ходе исследования мы применяли как сравнительный, так и систематический анализ методов политического исследования.

В результате исследования был сделан следующий вывод: центры принятия решений в Сирии всеми возможными законодательными и процедурными средствами не допускали в политической системе «ненадежных» элементов, которые могли бы угрожать воспроизводству правящих властей. Через элитные круги они не смогли привести систему к демократизации, а, наоборот, подняв средние посты в сфере безопасности и разведки до «владения» алавитами правящим меньшинством и установив через них более чем полувековое чрезвычайное положение, утвердили тоталитарную идеологию партии «Баас».

Ключевые слова: *Сирия, разведывательные службы, партия «Баас», конституция, коррупция, политическое насилие, переворот, Асад, оппозиция, алавиты и сунниты.*